

meg. A kikezdett test önfényképe a sárba ragadt, nyikorgó SZEKÉR. Valóságos kórházi, alkalmasint intenzív osztályi önarckép a KLEP-SZIDRA, a lemeztelenült lélek sikolya Istenhez a ZSOLTÁR.

Baka költészetéről életében, halála után is olvastam-hallottam fenntartásokat. Jambusos ritmikája egyhangú, élményeit a pátosz szűk érzésével éli át, képzetei monomániásan belterjesek: így szóltak az észrevételek. Bár csakugyan alig akad egy-két anapsztikus lejtésű, illetve ütemes verse, a jambikus versbeszédet bírálóitól eltérően kell megértenünk. Ez az egy hang, ez az egyhangúság a bölcséletileg fölfogott élet jelenlétének ritmusa. Kosztolányi dikciója is jambikus, ami az ő esetében az áradó, rajongott élet ritmusa. Ahogy a következő jambusi versbeszéd másféle képzetekkel társul, másképpen kottázandó, ám akkor is egy rögeszmés szenvedéllyel egybehangzó ritmus, Baka Istvánról szólva egy tragikus világlátás állandó ritmikái tónusa. A mindennapi kedves, humoros vagy közvetlen és élet-szagú motívumokat Baka gnosztikus költészetana meghatározásánál fogva csakugyan már-már egészen kizárja, ez azonban szerves és szuverén világmagyarázatának ára. Képzeteinek tartománya valóban nem nyitott, ezt viszont metafizikai meggyőződésének természeté és a költő hitvalló magatartása szabja meg. Mégis a TÁJKÉP FOHÁSSZAL így, ahogy van, számos lenyűgöző, maradandó vers gyűjteményeként, Baka Istvánnak a maga világlképét teljes körként beírt költészeteként a magyar irodalom ünnepi eseménye.

Rába György

A HŰSÉGES SZÁZLÁBÚ

Eörsi István: Az ötlábú bárány

Pesti Szalon, 1996. 474 oldal, 1100 Ft

Mivel a publicisztika a pillanat szellemi pillangója, a „*harminc év egybegyűjtött publicisztikája*”-ként meghatározott kötet oximoron. Vagy legalábbis furcsa műfajú könyvet sejtet. Az aktuális, időszerű publicisztikák többnyire

a pillanat sürgetésének engedve születnek, mélyebb gondolatoknak rendszerint komolyabb formát keresünk. Ez a folyamatos jelenidejűség egyszerre jelent esélyt és veszélyt az „*összegyűjtött publicisztika*” számára. A műfaj így éppúgy válhat páratlan kor- (néhol kór-) történeti tünetté, mint az egyidejűség izgalmanak kihülésével az érdektelenség leplével borított ócskasággá. **Eörsi István** száz-egynéhány publicisztikája furtonfurt lehányja magáról e leplet, hol így, hol úgy, többé vagy kevésbé, de ma is néhol érdekesnek, többnyire izgalmasnak bizonyuló írásokat tartalmaz a kötet.

Holott finoman szólva is változó közegben változó közönséghez szólnak ezek a dolgozatok.

„1966 és 1980 között folyton-folyvást azon ürügyeken törtem a fejem, hogy nyilvánosságra segíthessem csempészármat. 1981-ben publicisztikám ladikja a számdzat vizeire bukdosott át, ettől kezdve nem volt szükségem ürügyekre. Lesz talán olyan olvasóm, aki azt mondja erre: »Nagy kár!« – írja a fülszövegben **Eörsi**, és elég csak felidézni az elmúlt tíz év politikai viharait ahhoz, hogy belássuk: az a bizonyos ladik, bár jó széllel, de viharos vizeken vitézkedik azóta is. Éppenséggel ez lehet az első az első, ami az amúgy tekintélyes befektetés mellett szól. (A könyv árára gondolok.) Azt persze nem állítom, hogy a könyvet olvasva egy „kis család” mozilátogatás árértékű leperreg előttünk a „Történelem” mint olyan, de vigasztalja az Olvasót az, hogy a „Történelemnek” ez amúgy sem szokása. Ezzel szemben az elmúlt harminc év történetének egy sajátos olvasatát, a szerző problémaérzékenységén átszűrte verzióját kapjuk. Így nem is az a kérdés, hogy reprodukálódik-e itt a történelem a maga teljességében, hanem az – szerzőnk ifjúságának terminológiáját idézve –, hogy milyen is e szubjektív történetek szubjektuma, vagy John Travoltát idézve: „*Nicsak, ki beszél itt.*”

Mindenekelőtt: ez a kérdés megválaszolható az egybegyűjtött írásokból, sőt csakis azokból válaszolható meg. Emez utóbbi kitéttel kizárom szerzőnk történelmi szerepvállalásának méltatását, valamint a személye körül buján burjánzó legendárium taglalását. (Így nem süllyedhetek el annak a történetnek a szépségében, amelyet egy szemta-

nútól hallottam, aki megesküdött arra, hogy hősünk egy ízben valamely *Autobahn* pihenőjében egy Dacia vagy mi oldalához támaszkodva, erős felindultságában egy állító helyében megevett egy tábla angolszalonnát, melyet egy kis gyulaival öblített le. Minek tagadnám, a szemiperiféria értelmiségének a nyugati koleszterinhiisztériás, müzlievő egészségkultusz elleni heroikus partizánharcát ünneplem e fennkölt tettben.) Azonban ennél fontosabb, hogy valami kirajzolódik ezekből az írásokból, mondhatnánk felseljlik a szerző profilja, és ez már önmagában is teljesítmény. Elég napjaink, a klasszikus államszocializmus szürke unalmát reprodukáló arctalan sajtótermékeinek valamelyikét (nem szenvedünk bennük hiányt) kézbe venni ahhoz, hogy értékelni tudjuk az **Eörsi** publicisztikájából felsejülő egyéniség jelentőségét. Épp ezért azt hiszem, Nádas Péter egy kissé szigorú volt, amikor amúgy pontos és tiszta szavú Lengyel László-esszéjében az eredeti hangú publicisták körét oly szűken húzta meg.

Ezek az írások tehát kirajzolnak egy alakot, az elbeszélőt, akihez lehet viszonyulni, akivel viszonyunk lehet. Ez a figura innen szellemes krakélernek, okos kamasznak látszik, sovány testén összéb húzza felhajtott gallérú bőrzakóját, Czibulski, Robin Hood és Bors Máté egy személyben, de nem a szívtipró macho, hanem az érző lelkű apacs, aki miután csúffá tette a hatalmasokat, és vagyonukat szétoztotta az árvák közt, a lefutó szereplőlista alatt kilovagol Perzsiából. No most, fényképről van szerencsém ismerni a szerzőt, így hajlamos vagyok elfogadni, hogy *nem épp így néz ki*, a fenti leírás fizikai paraméterei inkább a *Magyar Narancs* fotósaira illenek, mintsem jeles publicistájára. (Ami azt illeti, „tovább már nem gyengülő hajhagymáin” szerzőnk maga is gyakran ironizál.) Ennek ellenére ez a virtuális alak súlyosabban van jelen, mint a biológiai alakzat, és ez voltaképp igen csak reménytelen. Talán nem vagyok egyedül azzal, hogy egyre nehezebben találok a misztikus „belső késztetés” mellett indokot arra, hogy miért is írjak. Olvasni nem olvassák, a világ sorát előbbre nem viszi (igaz, hátra sem), meg nem fizetik. Hát akkor mi végre e világi hívság, az „önkinzás, ének”? **Eörsi** virtuális reinkarnációja irányadó lehet. A fizikai létből való ideiglenes kilépés, egy új, szeretni

való szellemi ego megalkotásának és életre keltésének esélye olyan lehetséges ok, amely mozgásban tarthatja azokat, akik eléggé narcisztikusak ahhoz, hogy le legyenek nyugtózva új imaginárius egyéniségüktől, és eléggé realisták ahhoz, hogy utálják már régi fizikai valójukat. (Ez a lehetőség persze mindkét irányban nyitott, amilyen jól sikerül a képzeltbeli átváltozás **Eörsi** számára a papírlapokon, a „fiatal tehetség” fizikai kategóriából számtalan szép arcú vénkisasszonykedvenc töpörődik írásaiban középszerű gnóm-má.) Az átlényegülésnek ezt a lehetőségét nevezhetnénk a marginalizálódó értelmiség elsődleges, mert el nem vehető, általános és állandó kárpótlásának. És ehhez kapcsolódik egy másik, már szűkebb, másodlagos kárpótlás is.

A rendszerváltás jó néhány generációt elmeszelt szellemi értelemben. A konformitás vagy, udvariasabban és hazugabban, a határok belülről való feszegetése nem önérték többé, miként a sejtetés, a burkolt üzenetek, a sorközökből kikacsintás képessége is nagyjából hasznavehetetlenné vált. Miként a nyugalomba vonuló két és fél méteres kosárlabdázó is egy pillanat alatt körülrajongott sztárból különös furcsasággá degradálódik, lételem elvesztésével a magyar értelmiség nagy részére is rázuhant a valóság, még velünk vannak, de szellemileg már nem léteznek. Paradox módon ezt a szellemi ellehetetlenülést nem kísérte intézményi váltás, sőt mintha csak fokozta volna a szellemi margó képviselőinek pozícióföltöltő és gyűjtőszendevélyét. Terjedelmi korlátok visszatartanak a probléma (szellemi és intézményi-strukturális pozíció összefüggésének) részletes tárgyalásától. A lényeg az: mire AZ ÖTLÁBÚ BÁRÁNY megjelent, eldőlt a rendszerváltás egyik legfontosabb, de valójában soha meg nem vívott harca az új rendszer elit pozícióért. Nem a korábbi demokratikus ellenzék nagyjai lettek a köztársaság új korifeusai, hanem a magukat a reformokért szorgosan, belülről harcoló értelmiséginek álmodó/festő kultúr-apparatcsikok. Ezért a veszteségért a rendszer- és elitváltó ambíciójú ellenzék egészét nem, ám **Eörsit** speciel kárpótolhatja a *szabadság nyelvének birtoklása*. A kötet írásai alátámasztják a fülszöveg állítását, miszerint szellemi értelemben a szamizdattal kezdődött az új világ,

és nem 1989-ben, mivel az illegálisba kilépők már ekkor taktikai öncenzúra és pártállami kalkulációk nélkül írogathattak. Itt és most ennek a helyzetnek nem a politikai vagy filozófiai hasznairól szólnék, ezt a feladatot vélhetőleg amúgy is jogosabb lenne egy Kis János- vagy Kenedi-kötet méltatása kapcsán elvégezni. Amikor azonban süldő kölyökként először vehettem kézbe a *Beszélt*-t, nem a politikai állítások súlya, a filozófiai mélységek vagy a szociológiai tényfeltárás rázott meg leginkább, hanem a stílus: a szabadság jelzős szerkezetekből, plebejus fricskákból és emancipáló tiszteletlenségéből szőtt vadvirágos textúrája, amely stílusnak Tamás Gáspár Miklós mellett **Eörsi** volt a másik atyamestere. Éppenséggel nem rosszak a hetvenes évek ürügyekbe csomagolt publicisztikai sem, de szerzőnk lelke és pennája valóban „*börtönéből szabadult rab*”-ként a szabadság mámorában ficáncol, érvel, viháncol és kritizál a „második nyilvánosság” fórumain. És ez a nyelv, miként **Eörsi** kedvelt pálinkája, az idővel egyre jobb lesz, minek folyományaképp a korosodó mester némely írása frissességével és szemtelen pontosságával még a *Magyar Narancs* aranykezű taknyosainak (Kovács, Nádori, Winklair, Bojtár) stílgéniusz csatársorából is kitűnik. Nem túl kockázatos kijelenteni, hogy **Eörsi Istvánból** nem lesz a Magyar Tudományos Akadémia vagy az Írószövetség elnöke, de éppígy megreszkírozható, hogy a szabadság nyelve (melyet **Eörsi** oly folyékonyan beszél) a volt és jelenlegi funkcionáriusok számára örökké elérhetetlen marad.

Eddig az átlényegülésről, váltásról, szakításról beszéltem igencsak félrevezető módon, ugyanis ha van kulcsszava ennek a kötetnek, akkor az bizonyosan a hűség. Manapság, amikor a leggyakoribb morális metafora egy szíriai város logisztikai nehézségeit taglalja, és kedvelt társasági időtöltés „a csak az ökör következetes” maxima fejcsováló ismételtetése, akkor ez a hűség társadalmi erénnyé válik abban az értelemben, hogy mutatja az irányt, hogy igenis lehetséges, hogy nem szükségszerű megbolondulni, de igenis lépést lehet tartani; ha küzdelmek, tépelődések, törődések és megtörettetések árán is, de van ÚT, és azon – kissé felpuhítva egy harcos lelkű, gazember pék hitvallását – végig lehet menni.

Felteszem, még magát a – legsötétebb hazai árnyékszékekből gyűjtött bélsárral már sokszor megdobált – szerzőnket is meglepte az elmúlt hónapok ama retorikai innovációja, miszerint 1957-ben – tehát éppenséggel a börtönben ülve – a sztálinista ideológusokkal a mai koalíció elvi alapjait köpülte. E kijelentésnek nem primer ostoba aljassága a meglepő (ismerjük a délceg fiatal szabadelvűt, s tudjuk, hogy nem hülye, s nem gondolta, „csak tette”, amit mondott), hanem hogy felélős politikai tényező a neveltségessé válás veszélye nélkül ilyen nyilvános kijelentésre ragadtathatja magát. AZ ÖTLÁBÚ BÁRÁNY ezzel szemben nem botlik meg, hanem éppenséggel annak a krónikája, hogy miként lehet a szabad, demokrata értékeket következetesen képviselni.

A szabadság és demokrácia értékpárjából az utóbbi általában is kevésbé problematikus, és ez így van **Eörsi** írásaiban is. Jogszerűség, átláthatóság (a cenzúra bevezetésének abszurdan komoly követelése az Írószövetség 1981-es közgyűlésén), tolerancia, jogállamiság, többpárti intézményrendszer, fair választások, más efféle. Komoly dolgok, amiket ma józanul senki sem vitatna, de ezek mellett letenni a garast, akár csak tíz éve is, még ködszurkáló hőzöngésnek számított. A szabadság értékének világra segítése már bonyolultabb dolog. Nem mintha **Eörsi** nem állna ki következetesen az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartása mellett, sőt a magyar nyilvánosság komolyan vehető szereplői között viszonylag ritkának mondható lendülettel lép fel cigányok, zöldek, melegek, nők és zsidók emberszámbavételéért. A zavaró tényező, amely vörös fonálként (elnézést) húzódik át a publicisztikafüzéren, nem más, mint a baloldaliság, ekképpen egybekapcsolva „*új idők dala*it” az „*ürügyekbe csomagolt csempészárval*”. De ez a hűséges baloldaliság több és fontosabb, mintsem hogy **Eörsi** kötet szerkesztői fortélyának tekintsük. A kilencvenes évek publicisztikáiból kirajzolódó személyes dilemmák ismét égető társadalmi, ideológiai problémákká válnak. Nem pusztán azért, mert szerzőnk, kitől ugyan nem idegen a magányos cowboy/indián szerep, mégis egy jelentékeny nagyszágú értelmiségi csoport, a baloldali liberálisok reprezentánsa. A definíciós csapdákat megint kikerülném, hadd hes-

sentsem el a túlbonyolítás rémét **Eörsi** saját szavaival: „*Annyira azonban nem ment el az eszem, hogy ebben a meghökkent cikkben a baloldaliság átfogó elemzésére vállalkozzam*” (456. o.), olvashatjuk a Seres László ideológiai szárnyváltását nehezményező 1995-ös írásban. Ám bármely alakváltozásokon ment is keresztül az elmúlt évtizedekben ez a bizonytalan formájú baloldaliság, az világos, hogy a reális (állam)szocializmusok bukásával, az egypólusú világrendben ez az ideológiai irányzat történetének legsúlyosabb válságát éli át.

Épp mert tisztességesebb a *Népszabadság* kultúrrovatánál mostanában újra felfedezett kádárista ideológusoknál, akik a piacgazdaság (más frazeológiában kapitalizmus) diszfunkcióiból és árnyoldalaiból valamely szocializmus apoteózisát kanyarítják, **Eörsinek** van bátorsága kimondani: „*Ebben a bánatos helyzetben semmiféle baloldalnak – se a szocialistának, se a nem szocialistának – nincs a piacgazdasággal vagy ennek jelenlegi formáival szemben működőképes gazdaságpolitikai elképzelése. Ez a baloldal egyetlen – de annál mélyrehatóbb – veresége.*” (457. o.) És nem lehet nem hallani a fogcsikorgatást, mikor az ősi, igazi és talán utolsó baloldali azt kénytelen leírni: „*Éljen tehát a piac, mondom, de csak mert amúgy is él, kipróbált és csak az áhítózás szintjén jelentkező alternatíváival ellentétben, amelyek nem élnek. Éljen tehát az élet...*” (Uo.) Az értelmes baloldali, bár nem szereti a kapitalistákat, tudja, hogy nélkülük nem megy, a nagy konszernek nem választott legitimáción nyugvó hatalmának árnyoldalait is látja, de tisztában van azzal, hogy a pénz médiumának rezdüléseit a törvény milyen ügyefogyottan tarthatja kordában, hogy jelenlegi helyzetünkben sajnálatos módon nem több, hanem kevesebb államot kell kívánnunk.

Az alternatív víziók teljes hiánya olyan feloldhatatlan problémát jelent, amely még sok fejfájást fog okozni mindannyiunknak. De az ilyen ideológiai vákuumhelyzetet mintha csak **Eörsinek** találták volna ki, publicisztikája pengéjét a pillanat ígézetében még sokáig a túlhatalmat gyakorló szervek potrohába merítheti. Kívánom, hogy az e publicisztikákból kötött újabb csokrokat: a hat-, hét-, nyolclábú furcsaságokat mielőbb olvashassuk.